

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΜΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ
1980 - 1982

Ε. Π. Δ της Κ. τ. Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ἀγνοεῖ ὁ Συμεὼν ὅτι ὁ Ἰωάννης οὗτος δὲν ἔχει σφραγίδα ἐπισκόπου ὡς πρωτοπαπᾶς; Τότε πῶς λέγει περὶ αὐτοῦ (σ. 235) εἶπε καὶ αὐτὸς αὐτόθι δίκαιον ἔχεις ἐπισκόπου; Ἡ τοῦτο εἶναι ὑπαινιγμὸς τῆς ἰδιαζούσης θέσεως τοῦ ψευδοπρωτοπρεσβυτέρου Κρήτης, ὁ ὁποῖος προτρέπεται νὰ δέχεται ἱεροκήρυκας τοὺς δεξαμένους τούτους μόνον σφραγίδα παρ' ἐπισκόπου Ἰερᾶν; (αὐτόθι). Τὸ θέμα μένει πρὸς λύσιν· πάντως οἱ ἀσχοληθησόμενοι μετ' ἐμὲ μετὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης κατὰ τὴν Ἐνετοκρατίαν πρέπει νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὰς εἰδήσεις τὰς ὁποίας ἔχομεν ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα κείμενα τοῦ Συμεὼν, ὅταν μάλιστα ταῦτα ἀφοροῦν εἰς κατάστασιν προγενεστέραν τῆς κατὰ τὸ 1438/39 ψευδοσυνόδου τῆς Φλωρεντίας, μεθ' ἣν, καὶ διὰ τοῦ Βησσαρίωνος, τὰ πράγματα διὰ τοὺς ἐν Κρήτῃ Ὀρθοδόξους, μικρὸν ἀνεθέντα διὰ τῆς Συνθήκης Ἐνετῶν Ἀλεξίου Καλλιέργη (1299) ἐχειροτέρευσαν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

Βασιλείου Γ. Ἀτέσης, μητροπολίτου πρώην Λήμνου, Ἐπισκοπικὸν Κατάλογον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον. Ἐν Ἀθήναις 1975, 8ο, σσ. 338.

Ὁ γηραιὸς μητροπολίτης Βασίλειος Γ. Ἀτέσης εἶναι γνωστότατος ἐκ πλήθους ἱστορικῶν κ.ἀ. διατριβῶν τὰς ὁποίας ἀπὸ τοῦ 1939 ἐγκατέσπειρεν εἰς διάφορα θεολογικὰ καὶ βυζαντινολογικὰ περιοδικὰ καὶ ἐγκυκλοπαιδείας, ἀναφερομένων εἴτε εἰς τὴν γενέτειράν του νῆσον Σκῦρον, ἢ τὴν μητρόπολιν Λήμνου, τὴν μονὴν μετανοίας του Μ. Λαύραν, τὴν Ἑλλαδικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν προσωπογραφίαν διαφόρων ἱεραρχῶν, τὰς νήσους, καὶ δὴ ἐπισκοπικοὺς καταλόγους. Ἀξιόλογον ἔργον μάλιστα ὅσον στηρίζεται εἰς ἀρχεῖακὴν ἔρευναν εἴτε τῶν Γεν. Ἀρχείων τοῦ Κράτους εἴτε ἀγιορειτικῶν μονῶν ἢ εἰς ἔγγραφα καὶ ἄλλας ἀγνώστους τέως μαρτυρίας. Ἡ σεμνότης τοῦ ἀνδρὸς δὲν ἐπέτρεψε ποτὲ αὐτοδιαφήμισιν, ἢ δὲ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος πολὺ ἀμφιβάλλω ἂν ἔχει ἐπίγνωσιν ἀκριβῆ τῆς σημασίας τῆς ἐρεύνης τοῦ Βασιλείου Ἀτέσης καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς δεδομένων. Ὁ σεβ. Βασίλειος μολονότι πεπρoικισμένος ἀπὸ ἁββεσσόν

βιβλιογραφίαν. Περὶ τοῦ ἀξιώματος βλ. τ ο ὕ α ὄ τ ο ὕ, Ὁφθαλμῶν διακρίσις. Περὶ πρωτοπαπάδων, χωρεπισκόπων καὶ τῶν συναφῶν αὐτοῖς, Ἀθηνᾶν 76, 1976-1977, σσ. 8-48.

ἀκριβεστάτην καὶ ἀπαθῆ μνήμην, ζήσας δὲ πολλὰ γεγονότα καὶ πρόσωπα τοῦ αἰῶνος, δὲν ἠθέλησε νὰ προβῆ εἰς πρόωρους ἢ ἀχρήστους ἀξιολογικὰς κρίσεις οὐδὲ νὰ θέσῃ τὴν γραφίδα του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν σκοπιμοτήτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπορρεουσῶν ἀντιλογιῶν. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ προσδιορισμὸς θανόντων ἀρχιερέων «λόγιος ἱεράρχης», τὸν ὁποῖον συναντῶμεν καὶ εἰς τὸ μετὰ χεῖρας σύγγραμμά του. Ὁ ἴδιος οὐ μόνον εἶναι λόγιος ἀλλὰ καὶ ἀξιόπιστος καὶ λίαν προσεκτικὸς, ιδιότης ἡ ὅποια τὸν προεφύλαξεν ἀπὸ τὰ σφάλματα πολλῶν συντακτῶν ἐπισκοπικῶν Καταλόγων, οἱ ὁποῖοι μέχρι τοῦδε ἀκρίτως καὶ ἀμαρτύρως κάποτε συνανεμείγνυον τοὺς ἀρχιερεῖς ἐπαρχίας τινὸς ὑπάρξαντας καὶ μὴ. Τὸ βιβλίον ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, δηλονότι εἰς τὰς ἀρχιερατικὰς παροικίας τοῦ σημερινοῦ κρατικοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου, πλὴν Κρήτης καὶ Δωδεκανήσου, ὧν ἡ πρώτη εἶναι ἡμιαυτόνομος ἐπαρχία, ἡ δὲ δευτέρα ἀμέσως ἐξηρητημένη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Διὰ τὸν συγγραφέα δὲν ὑπῆρξε πρόβλημα διὰ τὰς μητροπόλεις ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἀρχῆθεν ἦσαν ὡς καὶ νῦν (Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης, Κορίνθου, Πατρῶν, Μηθύμνης, Μυτιλήνης, Χίου, Ἰωαννίνων κλπ.), οὔτε δι' ὅσας ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὸν αἰῶνα μας (Μεγάρων, Περιστερίου, Νικαίας κλπ.), ὅσον δι' ἐκείνας αἱ ὁποῖαι σήμερον ἔχουσαι διάφορον τίτλον, ὡς π.χ. ἡ Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης, περιέλαβον διαφόρους ἀρχιερατικὰς παροικίας ὡς Λακεδαιμόνος, Μονεμβασίας ἢ ὡς ἡ Καρυστίας καὶ Σκύρου μία εἰς ἣν ἠνώθησαν αἱ ποτὲ τρεῖς ἐπισκοπαί: Καρυστίας, Σχοπέλου καὶ Σκύρου. Προφανῶς ὁ σεβ. Β. Ἀτέσης, θέλων νὰ πληροφορήσῃ τοὺς νῦν ἀρχιερεῖς (τοὺς τε κατέχοντας «μητροπόλεις» ἢ ἐκπτώτους γενομένους ἢ καὶ παραιτηθέντας) περὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἀρχιερατευσάντων ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ἐπαρχίᾳ, συνεξήτασε μετὰ τῶν συγχρόνων καὶ τοὺς παλαιούς, ἀρχῆθεν μάλιστα, καὶ ὅπου τοῦτο ὑπῆρξεν ἐφικτόν, ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων καὶ τῶν Συνόδων.

Ὡς βάσιν τῆς συντάξεως τῶν καταλόγων τοῦ ὁ σεβ. ἔλαβε παλαιότερους (Μυστακίδου, Ἀμασειας) ἢ εἰδικούς κατ' ἐπαρχίαν ἐπισκοπικούς καταλόγους (Χρυσσοστόμου Θέμελη περὶ ἐπισκοπῶν Εὐβοίας) ἢ τὰ ἀσφαλέστατα δεδομένα τῶν πατριαρχικῶν Καταλόγων τοῦ Σάρδεων καὶ Πισιδίας Γερμανοῦ (Ἀθανασιάδου), ἐργασίας τοῦ Μανουὴλ Γεδεῶν, κἀ. ἀξιολόγων λογίων. Πιθανώτατα διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν βιβλιογραφικὸν φόρτον, παραπέμπει εἰς τὰ λήμματα τῆς ΘΗΕ (=Θρησκευτικῆς Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας Α'-ΙΒ') τόσον τὰ προσωπογραφικὰ, ὅσον καὶ τὰ περὶ ἀρχιερατικῶν ἐπαρχιῶν, ἀντὶ νὰ παραπέμψῃ εὐθὺς εἰς τοὺς συγ-

γραφείς ἐξ ὧν ἠντλήσαν οἱ γράψαντες τὰ ἐν λόγῳ ἄρθρα. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι γεγραμμένα πάντα μετὰ τῆς αὐτῆς προσοχῆς καὶ γνώσεως. Ἄλλὰ καὶ οὕτως ὡς ἔχουν αἱ πηγαί, τὰ θέματα τῶν Καταλόγων εἶναι ρευστά, καὶ καθ' ἡμέραν προστίθενται νέαι εἰδήσεις καὶ νέαι ἀξιόλογοι πραγματεῖαι (ὡς τοῦ ὑφηγητοῦ Ἁπ. Γλαβίνα διὰ τὸν χῶρον τῆς Μακεδονίας). Ἐξομολογοῦμαι δὲ καὶ γὰρ αὐτός, ὅτι ἔχων τεράστιον ὕλικὸν διὰ τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους καὶ δὴ τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης, ἐδίστασα μέχρι σήμερον νὰ ἀνασυνθέσω παλαιότερα καὶ ἀτελέστερα νῦν (ἀλλὰ τὸ πρῶτον ὅτε ἐφάνησαν σημαντικὰ) δημοσιεύματά μου. Ἐλάττωμα τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι δὲν ἔχει συγκεντρωτικὴν βιβλιογραφίαν τῶν πηγῶν του καὶ τῶν βοηθημάτων, προτέρημα δ' ὅτι ἐν Ἐπιμέτρῳ (σσ. 306-323) συμπληρώσεις, μολοντί αὗται ἀποτελοῦν τὸ πλεῖστον εἰδήσεις τῆς ἀχαρακτηρίστου καινοτομίας δι' ἧς ἐπαύθησαν, ἐπαναστατικῶς δικαίως, ἐν ἐνεργείᾳ ἀρχιερεῖς (1974) ἢ καὶ ἄλλως ἀπὸ τοῦ 1967 ἐξηναγκάσθησαν εἰς παραιτήσεις. Τὸ βιβλίον κλείει Πίναξ Περιεχομένων ὅπου ἀλφαβητικῶς παραπεμπόμεθα εἰς τὰς ἐν ἐνεργείᾳ μητροπόλεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, οὐχὶ ὁμῶς καὶ εἰς τὰς «διαλαμψάσας» ἐπαρχίας καὶ ἐπισκοπὰς, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται πολλάκις δαψιλῆς λόγος¹. Τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ὁ βιαστικὸς ἀναγνώστης, διὰ νὰ μὴ στηριχθῆ ἐπιπολαίως μόνον εἰς τὸν Πίνακα, ἀλλὰ νὰ συντάξῃ ἴδιον εἰς ὃν νὰ καταγράψῃ ὡς «Παραλειπόμενα» τὰ σιγώμενα.

Εἰς οἰονδήποτε σύστημα Καταλόγων θὰ ἠδύνατο νὰ γίνουν πολλαὶ παρατηρήσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἐδῶ πρόθεσίς μου, ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐξάρω τὸν μόχθον συνθέσεως τοῦ βιβλίου καὶ τὴν ἀναντίρρητον χρησιμότητά του ὡς βασικοῦ βοηθήματος. Διὰ λόγους προσωπικοῦς μόνον θὰ περιορισθῶ νὰ σημειώσω ὅτι ὁ ἐν σ. 315 ἀμαρτύρως σημειούμενος Παρθένιος Κελαϊδῆς ἢ Μιτσάκης ὁ ἀπὸ Καμπανίας 1906-1911 οὔτε Κελαϊδῆς εἶναι οὔτε Μιτσάκης. Εἶναι ὁ Καμπανίας Παρθένιος Μιτσάκης ἀπὸ Κισάμου (1887-1890;), στενὸς συγγενὴς καὶ προστάτης τοῦ ἐμοῦ πατρός, μετατεθεὶς ἐκ Κρήτης λόγῳ δυσαρρεσκείας τῆς ἐπαρχίας του εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Καμπανίας τῆς Μακεδονίας καὶ ἐκεῖ ἀποθανὼν, ἀγνωστον εἰς ἐμὲ πότε, χωρὶς ποτὲ νὰ μετατεθῆ εἰς τὴν Ἀρδαμερίου. Ὁ Παρθένιος Κελαϊδῆς ἱερομόναχος τῆς Μ. Γωνιάς Κισάμου, Σφακιανός, γεννηθεὶς τὸ 1830, ἀγωνιστὴς 1866-1869, ἱερατεύσας εἰς Λιθόρρον καὶ εἶτα εἰς Χανιά, δὲν ἀπεδέχθη γενομένην ἐκλογὴν του ὡς Κισάμου

1. Πρβλ. σσ. 149-151 ὑποσελιδίως Ρέοντος, ἐν σσ. 300-301 Ὠρεῶν κλπ.

καὶ ἀπέθανε τῷ 1905 ἐν Σύρῳ (βλ. ἕσα ἔγραψα ἐν ΜΕΕ ΙΔ', 1930, σ. 185α). Ὁ Παρθένιος Μπιτσάκης ἐξ Ἀγριῆ Σελίνου ὑπηρέτησεν ὡς Κισάμου καὶ Σελίνου ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1887-1892 (;), ὅτε καὶ μετετέθη εἰς τὴν Καμπανίας¹. Ὡς πρὸς τὸν πρῶν Κισάμου Μισαήλ τὸν Καλύμνιον, διατελέσαντα διάκονον τοῦ μητροπ. Κρήτης Διονυσίου (Πατριάρχου Διονυσίου Ε'), αὗτος ἐξελέγη εἰς τὰ Χανιά τὴν 28 Ἰουνίου 1869, ἀλλ' ὡς φιλότουρκος δὲν ἔγινε δεκτός, δὲν μετετέθη εἰς τὴν Ἱεροσητείας, ἀλλ' ἐξελέγη ὡς πρῶν, ὁπόθεν ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ τὸ 1879². Ὅθεν δὲν λέγεται Μιχαήλ (ὡς ἐν σ. 280) ἀλλὰ Μισαήλ Θεσσαλιώτιδος, ἐὰν εἶναι αὗτός, διότι οὐδεὶς Μιχαήλ ἐπεσκόπευσε τῆς Κισάμου³.

Ἐν ἐκ τῶν προσόντων τέλος τῶν βιβλίων τοῦ σεβ. Ἀτέση εἶναι ὅτι, ζήσας ἐπὶ μακρὰν ὁ ἴδιος καὶ γνωρίσας πολλοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ δι' αὐτῶν τοὺς παλαιότερους, ἐξηκρίβωσε τὰ οἰκογενειακὰ ἐπώνυμα καὶ τὴν κατὰ κόσμον ὀνομασίαν πολλῶν ἀρχιερέων, οἱ ὅποιοι μετατιθέμενοι ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν, πολλάκις εἶναι γνωστοὶ διὰ διαφόρων ὀνομασιῶν (βοηθοί, ἐπίσκοποι διαλαμψασῶν ἐπισκοπῶν, μητροπολίται, πατριάρχαι κλπ.).

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

1. Πρβλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, "Ἐλεγχος τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν Γ", 1940, σ. 155. Οὔτε ὁ πατὴρ μου († 25-2-1941) ἐνεθυμεῖτο τὸ ἀκριβές ἔτος τῆς μεταθέσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ θεοῦ του, μολονάτι τὸν συνεβουλεύθη ἐν προκειμένῳ.

2. Ἀυτόθι, σ. 154.

3. Ἐν τῷ μεταξύ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Β. Γ. Ἀτέση, Βραχέα τινὰ περὶ ἀρχιερέων τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας καὶ ἐπισημειώσεις εἰς ἐπισκοπικούς αὐτῆς Καταλόγους, ΕΦ 60, 1978, σσ. 44-90 καὶ: Ἐπισκόπησις τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἀρχιερατικῶν ἐναλλαγῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962-1979, περ. «Τρεῖς Ἱεράρχαι» 1980-1981 καὶ εἰς ἴδιον ἀνάτυπον ἐκ σσ. 64. Διὰ τῶν δύο ἐργασιῶν τούτων συμπληροῦται τὸ κρινόμενον ὡς ἄνω βιβλίον, διορθοῦνται δὲ καὶ προστίθενται ἱκανά.